

Dawid Graczyk

Hetman kozacki Jan Wyhowski w historiografii polskiej i zagranicznej – stan badań

Meritum 3, 71-91

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HETMAN KOZACKI JAN WYHOWSKI W HISTORIOGRAFII POLSKIEJ I ZAGRANICZNEJ. STAN BADAŃ

Studia nad dziejami Kozaczyzny w historiografii polskiej i zagranicznej mają swoją wieloletnią tradycję¹, jednak w piśmiennictwie polskim prace, które możemy sklasyfikować jako biografie hetmanów kozackich wciąż stanowią margines². Sylwetki wodzów ukazywane są przy okazji podejmowania zagadnień

¹ Na temat dziejów Kozaczyzny w historiografii zob. I. Крип'якевич, *Нові праці з історії Гетьманщини XVII–XVIII в.*, Записки Наукового Товариства імені Шевченка (dalej: Записки НТШ), 1926, t. CXLIV–CXLV, s. 259–271; O. Оглобин, *Українська історіографія 191–1956*, Український Історик, t. XII, Нью-Йорк-Київ-Львів-Острог-Торонто-Париж 2004–2005, s. 172–219; J. Maroń, *Polskie badania nad historią wojskowości epoki staropolskiej*, [w:] *Studia i materiały z dziejów nowożytnych*, red. K. Matwijowski i S. Ochmann-Staniszevska, Wrocław 1995, s. 193–210; *Козацькі війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів. Матеріали Другої Польсько-Української Наукової Зустрічі (Львів, 12–13 жовтня 1995 р.)*, ред. Л. Зашкільняк, Львів-Люблін 1996, s. 213–224; M. Franz, *Studia nad dziejami wojen polsko-kozackich w polskiej historiografii. Stan badań*, [w:] *Studia z dziejów polskiej historiografii wojskowej*, t. II, red. B. Miśkiewicz, Poznań 1998, s. 83–99; idem, *Stan badań nad dziejami wojskowości kozackiej – postulaty badawcze*, [w:] *Polska historiografia wojskowa. Stan badań i perspektywy rozwoju*, red. H. Stańczyk, Toruń 2002, s. 233–239; M. Nagielski, *Stan badań nad Kozaczyzną w świetle historiografii polskiej i ukraińskiej (1998–2001)*, [w:] ibidem, s. 240–245. Obraz Kozaczyzny w najnowszych pracach rosyjskich uczonych zob.: Т. Яковлева, *Хмельничина и Гетьманщина в современной российской учебной литературе*, [w:] *Український Гуманітарний Огляд*, red. Н. Яковенко, Київ 2004, s. 85–94.

² Zainteresowanie badaczy skupiało się głównie na postaci Bohdana Chmielnickiego: F. Rawita-Gawroński, *Bohdan Chmielnicki do elekcji Jana Kazimierza*, Lwów 1906; idem, *Bohdan Chmielnicki od elekcji Jana Kazimierza do śmierci (1648–1657)*, Lwów 1909; J. Kaczmarczyk, *Bohdan Chmielnicki*, Wrocław 1988. Z obszerniejszych prac poświęconych innemu wodzom można wskazać biografie Juraszki Chmielnickiego: F. Rawita-Gawroński, *Książę kozacki. Ostatni Chmielniczenko. (Zarys monograficzny). 1640–1679*, Poznań 1919; P. Tetery: Бібліотека Стефаника, фонд 5, В. Ossolińskich, sygn. 7365, Papiery Edwarda Rulikowskiego, t. XIV; M. Ferenc, *Paweł Tetera Hetman kozacki*, *Studia Historyczne* (dalej: SH), 1994, z. 3, s. 229–357; Piotra Doroszenki: J. Perdenia, *Hetman Piotr Doroszenko a Polska*, Kraków 2000. Do szerszego grona czytelników zwrócona jest książka popularyzująca wiedzę na temat het-

obejmujących dzieje Ukrainy i państw ościennych. Podobnie rzecz ma się z Janem Wyhowskim, pisarzem generalnym, a potem hetmanem kozackim i wojewodą kijowskim, którego można zaliczyć do grona najwybitniejszych postaci siedemnastego stulecia na Ukrainie. Do dziś historiografia polska nie doczekała się pełnej biografii Wyhowskiego. W przypadku publikacji obcojęzycznych sytuacja przedstawia się podobnie³. Nie oznacza to, że nie interesowano się losami hetmana. Lista dzieł historyków polskich i zagranicznych, w których podjęto wątki z życia bohatera ukraińskiego, jest znaczna⁴.

W niniejszym artykule postaram się dokonać analizy dorobku piśmiennictwa poświęconego Wyhowskiemu, w szczególności wyjść poza funkcjonujące dotychczas ramy, postrzeganie losów hetmana głównie przez pryzmat ugody hadziackiej i zwycięstwa konotopskiego⁵. Pozwoli to usystematyzować wiedzę i wskazać obszary badawcze nie podjęte jeszcze w historiografii.

Wśród prac dotyczących Wyhowskiego najcenniejsze winny być biografie, ukazujące wszystkie etapy życia, lecz w tym przypadku, dysponujemy jedynie wskazaną pracą Мицика (Муцька?). We wstępie autor przedstawił krótko rodzinę hetmana oraz podjął wątek pochodzenia rodu bojarów owruckich Łuczyczów-Wyhowskich. Jako datę urodzenia hetmana zaproponował rok 1616, wykorzystując do tego dokumenty wpisane przez Iwana Wyhowskiego do akt grodzkich łuckich w 1631 r. Stwierdził, że możliwym miejscem narodzin Jana mogła być włość Hoholew na Połtawszczyźnie. Z racji tego, że wspomniane dobra od 1642 r. należały do sędziego ziemskiego kijowskiego Stefana Aksaka, a wcześniej właścicielem był Mikołaj Hlebowicz, wydaje się to mało możliwe⁶. Dzieło jest krótkim przedstawieniem losów bohatera. Z pierwszego etapu kariery (do 1648 r.) autor wskazał na pracę w grodzie łuckim, służbę w kance-

manów kozackich: *Hetmani zaporoscy w służbie króla i Rzeczypospolitej*, red. P. Kroll, M. Nagielski, M. Wagner, Zabrze 2010.

³ Na Ukrainie wyszła kilkudziesięciostronicowa praca Муцька, która dziś stanowi jedyną pełną biografię hetmana Wyhowskiego: Ю. Мицик, *Гетьман Іван Виговський*, Київ 2004. Za pełną biografię hetmana nie można uznać pracy, która ukazała się w pierwszej dekadzie XX w.: Б. Грінченко, *Іван Виговський. Його життя й діла*, Київ 1909.

⁴ Artykuł stanowi efekt badań nad biografią Jana Wyhowskiego, prowadzonych w ramach pracy doktorskiej, pisanej pod opieką naukową prof. dr hab. Jerzego Maronia na Uniwersytecie Wrocławskim.

⁵ W ujęciu historiograficznym Iwanem Wyhowskim interesował się БОГДАН Червак. Badacz skupił się głównie na latopisach, literaturze pięknej i szkolnych programach, zob. Б. Червак, *Образ Гетьмана Виговського в українській літературі*, Дрохвич 1993.

⁶ H. Litwin, *Rody pańskie Kijowszczyzny 1569–1648. Status majątkowy*, Przegląd Wschodni (dalej: PW), 2002, t. VIII, z. 2, s. 248.

larii komisarza królewskiego do spraw kozackich. Krótko ukazał udział pisarza i jego wpływ na kształtowanie się powstania Chmielnickiego. Badacz zwięźle omówił okres kariery przypadający na lata 1658–1664, czyli sprawowanie władzy hetmańskiej oraz wojewodzińskiej na Kijowszczyźnie. Biografia Wyhowskiego oparta jest głównie na źródłach drukowanych. W pracy wykorzystano tylko część zasobów archiwów polskich i ukraińskich.

Istnieją za to liczne biogramy kozackiego bohatera. Informacje na temat Wyhowskiego znajdziemy w *Polskiej encyklopedii szlacheckiej*⁷ oraz w herbarzu Kacpra Niesieckiego⁸. Warto zwrócić uwagę na kilkunastostronicowy biogram pióra J. Bartoszewskiego, zamieszczony w *Encyklopedyi powszechnej*⁹. W *Miesięczniku Heraldycznym* Aleksander Czołowski opublikował dyplom królewski, nadający Janowi starostwo lubomelskie i prawo używania nowego herbu¹⁰. Szkice poświęcone Wyhowskiemu i jego rodowi, w wolnej już Polsce, skreślił na łamach *Przewodnika Naukowego i Literackiego* badacz lwowski Antoni Prochaska¹¹. Z nowszych warto wskazać notkę biograficzną autorstwa Tadeusza Krząstka¹². Autor, pisząc o początkach kariery Wyhowskiego, wskazał m.in. na sprawowanie godności sędziego ziemskiego w Łucku oraz przewodniczącego w sądzie wojewódzkim w Kijowie. Danych tych nie udało się potwierdzić w toku badań¹³. Więcej informacji na temat wodza kozackiego znajdziemy w dziele *Hetmani zaporoscy*¹⁴. W grupie prac, mających charakter biogramów, większy jest dorobek piśmiennictwa obcojęzycznego. M. Костомаров¹⁵ i В. Будзновский¹⁶ jako

⁷ *Polska encyklopedia szlachecka*, t. XII, Warszawa 1938, s. 232.

⁸ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. IX, Lipsk 1848, s. 454–356.

⁹ J. Bartoszewicz, *Wyhowski (Jan)*, [w:] *Encyklopedia powszechna*, t. XXVIII, Warszawa 1868, s. 18–32.

¹⁰ A. Czołowski, *Udostojnienie herbu Jana Wyhowskiego hetmana wojsk zaporoskich, z r. 1659*, *Miesięcznik Heraldyczny. Organ Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie*, red. W. Semkowicz, R. II, Lwów 1909, s. 165–168.

¹¹ A. Prochaska, *Wyhowski, twórca unii hadziackiej i jego rodzina*, *Przewodnik Naukowy i Literacki*, t. XLVI, 1920.

¹² T. Krząstek, *Noty biograficzne (Hetman Iwan Ostapowicz Łuczicz-Wyhowski)*, [w:] *Żółte Wody 1648*, red. T. Krząstek, W. Majewski, M. Nagielski, I.S. Strożenko, Warszawa 1999, s. 115–118.

¹³ Ibidem, s. 115; D. Graczyk, *Młodość i początki kariery hetmana kozackiego Jana Wyhowskiego (do 1648 roku)*, Meritum, 2010, t. II, s. 61.

¹⁴ *Hetmani zaporoscy...*, s. 254–276.

¹⁵ M. Костомаров, *Галерея портретів. Біографічні нариси. (Наступники Богдана Хмельницького)*, Київ 1993, s. 88–102.

¹⁶ В. Будзновский, *Наши гетьмани*, Львів 1907, s. 81–91.

jedni z pierwszych, pozostawili szkice poświęcone Wyhowskiemu. O Wyhowskim pisali również: О.М. Апанович¹⁷, В. Щербак¹⁸, В. Смолій¹⁹, К.І. Стецюк²⁰, В.Д. Дрожній²¹, Б. Сушинський²², А.Є. Заяць²³, О.П. Реєнт²⁴, В.В. Наротов²⁵ czy М. Шудря²⁶. W większości artykuły te nie przedstawiają większej wartości. Wykazują one również małe zainteresowanie karierą Wyhowskiego z okresu zanim został hetmanem kozackim.

W grupie dzieł bezpośrednio dotyczących działalności Wyhowskiego badacze, co zrozumiałe, położyli nacisk na okres hetmański (1657–1659). Na tym polu historiografia osiągnęła największe sukcesy. Wśród tych publikacji znajdziemy takie, które omawiają cały okres sprawowania władzy hetmańskiej, lub koncentrujące się na węższych zagadnieniach, najczęściej na dwóch największych sukcesach Wyhowskiego: politycznym – zawarciu ugody hadziackiej, i militarnym – odniesieniu zwycięstwa nad wojskami cara w bitwie pod Konotopem.

¹⁷ О.М. Апанович, *Гетьмани України і кошові отамани Запорозької січі*, Київ 1993, s. 69–96; idem, *Виговський Іван Остапович*, [w:] *Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст. (Енциклопедичне видання)*, Київ 2001, s. 113–115

¹⁸ В. Щербак, *Козацька верхівка другої половини XVI-сердини XVII ст.*, Київська старовина, 1997, nr 5, s. 10.

¹⁹ *Полководці Війська Запорозького. Історичні портрети*, книга 1, ред. В. Смолій, Київ 1998, s. 40–52.

²⁰ К.І. Стецюк, *Виговський Іван Остапович*, [w:] *Радянська енциклопедія. Історія України*, ред. А.Д. Скаба, Київ, s. 274.

²¹ В.Д. Дрожній, *Іван Виговський*, [w:] *Видатні постаті в історії України XI–XIX ст. Короткі біографічні нариси. Історичні та художні портрети*, ред. В.В. Воронин, Київ 2002, s. 172–175.

²² Б. Сушинський, *Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців XV–XIX століть. Історичні есе у двох томах. (Іван Виговський, генеральний писар, гетьман України)*, т. I, Одеса 2004, s. 410–422.

²³ А.Є. Заяць, *Виговський Іван Остапович*, [w:] *Українське козацтво. Мала енциклопедія*, ред. Ф.Г. Турченко, Київ 2006, s. 76–77.

²⁴ О.П. Реєнт, І.А. Коляда, *Усі гетьмани України. Легенди. Міфи. Біографії. (Іван Остапович Виговський)*, Харків 2007, s. 96–132.

²⁵ В.В. Наротов, *Найвидатніші гетьмани та кошові отамани України. (Іван Виговський)*, Харків 2007, s. 126–140.

²⁶ М. Шудря, *Лицарі булави. Розповіді про українських гетьманів. (Іван Виговський)*, Київ 2008, s. 60–70.

Do grona pionierów szerzej podejmujących okres hetmanatu Wyhowskiego i Juraszki Chmielnickiego powinniśmy zaliczyć M. Костомарова²⁷. Jego dzieła, oparte na solidnej bazie źródłowej, będącej efektem szerokiej kwerendy archiwalnej, wyznaczyły kierunek dalszych badań nad początkami Ruiny. Również w tym czasie postaci obu kozackich wodzów znalazły się w kręgu zainteresowań I. Левицького. Swoje rozważania autor zawarł w publikacji *Українські гетмани. Іван Виговський та Юрій Хмельницький*²⁸. Obszar badawczy poruszony przez Костомарова i Левицького znalazł swoich kontynuatorów wśród historyków ukraińskich na początku dwudziestego stulecia. Szkic sylwetkom hetmanów, tym razem Wyhowskiego i Mazepy, poświęcił М.С. Грушевський²⁹. Rozwinął on swoje badania w kapitalnym dziele *Історія України-Русі*. Tom X zawiera dzieje Ukrainy w okresie sprawowania urzędu hetmana przez Wyhowskiego i pozostaje najobszerniejszym studium rządów hetmana niemalże do końca XX w.³⁰. Badaczem prowadzącym na początku stulecia szerzej zakrojone studia był В. Герасимчук. Wyniki naukowych dociekań opublikował na łamach czasopisma skupiającego lwowskich historyków, *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*³¹.

Marksistowska literatura powojenna, ukazująca powstanie Chmielnickiego przez pryzmat walki chłopów ukraińskich ze szlacheckim uciskiem, zahamowała całkowicie badania nad aktywnością Jana Wyhowskiego. Sprzyjały temu obchody rocznicy unii perejaśławskiej (1954), których naturalnym plodem były liczne publikacje obejmujące *Воссоединение Украины с Россией*, w tym także wydawnictwa źródłowe³². We efekcie wprowadzono na wiele lat do obiegu naukowego schemat, według którego twórca „Perejaśławia” Bohdan Chmielnicki

²⁷ М. Костомаров, *Гетманство Выговского*, Санкт-Петербург 1862; idem, *Гетьмановане Івана Виговського и Юрія Хмельницького*, Тернопіль 1891.

²⁸ І.В. Левицький, *Українські гетмани. Іван Виговський та Юрій Хмельницький*, Львів 1879.

²⁹ М.С. Грушевський, *Виговський і Мазепа*. Nadbitka znajduje się w Wydziale Ukrainistyki w Bibliotece Stefanyka, Lwów.

³⁰ Idem, *Історія України-Русі*, т. X, ч. 1 (Роки 1657–1658), Київ 1936.

³¹ В. Герасимчук, *Виговський и Юрій Хмельницький. Історичний студій*, Записки НТШ, 1904, т. LIX, s. 1–40; 1904, т. LX, s. 41–70; idem, *Виговицина и Гадяцький трактат*, Записки НТШ, 1909, т. LXXXVII, s. 5–36; 1909, т. LXXXVIII, s. 23–50; 1909, т. LXXXIX, s. 46–90.

³² *300 років возеднання України з Росією. Науковий збірник*, ред. А.С. Брагінець, А.Ф. Вовчук, Львів 1954; *Визвольна війна 1648–1654 рр. і возеднання України з Росією*, ред. В.А. Дядиченко, Київ 1954; *Освободительная война украинского народа под руководством Хмельницкого (1648–1654 гг.)*, Москва 1954; *Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах*, Москва 1954.

jawił się bohaterem, zaś pisarz generalny, Jan Wyhowski – zdrajcą. Dzieła nie ujmujące interesującej nas problematyki w charakterystyczny dla marksistów sposób powstawały jedynie w ośrodkach naukowych na emigracji. Wraz z odzyskaniem niepodległości przez Ukrainę obserwujemy u naszych wschodnich sąsiadów wzrost ilościowy i jakościowy studiów poświęconych karierze Wyhowskiego. Zainteresowaniem badaczy wciąż cieszy się okres hetmański. Nowsze publikacje podejmują szeroko zagadnienia nie tylko polityczne i militarne, ale również społeczne i religijno-kulturowe. W krąg takich dzieł wpisują się prace Ю. Кузьменко³³ i В. Маслійчука³⁴. Społeczno-polityczne kwestie rządów naszego bohatera omawiał В.С. Степанков³⁵. Przez pryzmat latopisu S. Wieliczki hetmaństwo Wyhowskiego badał Н.О. Герасименко³⁶. Najobszerniejsze obcojęzyczne studium, jakie wyszło w ostatnich dwóch dekadach, nawiązujące do badań М. Костомарова, М. Грушевского i В. Герасимчука skreśliła Т. Яковлева³⁷. Pracę wyróżnia bogaty materiał badawczy, na który składają się głównie wydawnictwa źródłowe. Na uwagę zasługuje też obszerna, licząca około ośmiuset pozycji bibliografia.

W literaturze polskiej, aż do ostatnich lat, nie mogliśmy się poszczycić dziełem podejmującym szerzej okres hetmańskiej władzy Wyhowskiego na Ukrainie. Nie oznacza to, że aktywność historyków polskich skończyła się na omawianych wyżej biogramach. Od drugiej połowy XIX w. postać pisarza generalnego, a potem hetmana, pojawiała się w pracach poświęconych wojnom polsko-kozackim, a szczególnie w dziełach koncentrujących się na problematyce ugody hadziackiej. Wskazać tutaj można studia F. Rawity-Gawrońskiego, L. Kubali czy W. Tomkiewicza. Po wojnie rzadko wracano do tematyki. Dopiero w ostatnich latach doczekaliśmy się cennych publikacji. Za monografię hetmanatu Wyhowskiego, wnikliwą i opartą na szerokiej bazie źródłowej, można uznać pracę doktorską P. Krolla, powstałą na seminarium prof. M. Nagielskie-

³³ Ю. Кузьменко, *Ескізи до історії України. (Гетьман Іван Виговський)*, Київ 2001.

³⁴ В. Маслійчук, *Відгомін гетьманування Івана Виговського (1657–1659 рр.) на Слобідській Україні*, [w:] *350-ecie Unii hadziackiej (1658–2008)*, red. T. Chyczewska-Hennel, P. Kroll, M. Nagielski, Warszawa 2009, s. 413–423.

³⁵ В.С. Степанков, *Гетьманство Івана Виговського: соціально-політична боротьба і проблема державного будівництва (серпень 1657–вересень 1658)*, [w:] *Середньовічна Україна. Збірник наукових праць*, ред. В.А. Смолій, випуск 1, Київ 1994, s. 88–108.

³⁶ Н.О. Герасименко, *Історичні події 1657–1659 рр. (Гетьманство І. Виговського) у висвітленні С. Величка*, Київ 1999.

³⁷ Т. Яковлева, *Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття. Причини і початок Руїни*, Київ 1998.

go na Uniwersytecie Warszawskim³⁸. Jest ona nawiązaniem do wcześniejszych studiów historyków ukraińskich, ale też wykracza poza badania tam zaprezentowane, ukazując hetmaństwo Wyhowskiego w szerokim spektrum, które w kontekście bieżących wydarzeń na Ukrainie jest wciąż aktualne (mam na myśli problem Ukrainy, niegdyś Kozaczyzny, „zawieszony” między Wschodem a Zachodem Europy). Uzupełnieniem dzieła Krolla jest praca Ł. Ossolińskiego, przedstawiająca interesującą nas problematykę w ujęciu popularno-naukowym³⁹. Książka Ossolińskiego, która uzyskała nagrodę w konkursie „Śladami Pawła Jasienicy”, dobrze spełnia rolę popularyzacji sylwetki ukraińskiego wodza wśród polskich czytelników.

W pracach obejmujących hetmańskie rządy Wyhowskiego dominuje zagadnienie ugody hadziackiej. Bodźca do przyspieszenia badań dostarczały zbliżające się rocznice (1958 oraz 2008.)⁴⁰. Znaczna ilość publikacji, omawiających bezpośrednio lub przy okazji szerszej problematyki, zbliżenie polsko-kozackie w 1658 roku, skłoniła badaczy do podjęcia studiów w ujęciu historiograficznym.

Doczekaliśmy się więc artykułów poświęconych *Polskiej historiografii wobec Unii Hadziackiej*⁴¹, unii w piśmiennictwie białoruskim⁴², ukraińskim⁴³, ukraińskiej literaturze pięknej⁴⁴, w dziełach F. Rawity-Gawrońskiego⁴⁵. Dokładnie omówienie „Hadziacza” w literaturze nie jest więc potrzebne. Co do dzieł Gawrońskiego, warto wskazać, że mimo ich tendencyjności, piętna nacjonalizmu

³⁸ P. Kroll, *Od Ugody Hadziackiej do Cudnowa. Kozaczyzna między Rzeczpospolitą a Moskwą w latach 1658–1660*, Warszawa 2008.

³⁹ Ł. Ossoliński, *Rzecz o hetmanie Wyhowskim*, Warszawa 2009.

⁴⁰ S. Kościalkowski, *Ugoda hadziacka. W trzechsetną rocznicę 1658–1958*, [w:] *Alma Mater Vilnensis*, oprac. S. Kościalkowski, t. V, Londyn 1958, s. 33–38; *350-lecie Unii...*; *W kręgu Hadziacza. A.D. 1658. Od historii do literatury*, red. P. Borek, Kraków 2008; *Гадяцька унія 1658 року*, ред. П. Сохань, В. Брехуненко, Київ 2008. Zob. też: A.B. Pernal, *The Union of Hadiach (1658) in Light of Modern Polish Historiography*, [w:] *Millennium of Christianity in Ukraine 988–1988*, red. O.W. Gerus, Winnipeg 1989, s. 177–192.

⁴¹ K. Bobiatyński, *Polska historiografia wobec Unii Hadziackiej*, [w:] *350-lecie Unii...*, s. 661–683; idem, *Гадяцька унія в польській історіографії*, [w:] *Гадяцька унія...*, s. 306–349.

⁴² Г. Сагановіч, *Гадяцькая Унія 1658 г. у беларускай гістарыяграфіі*, [w:] *350-lecie Unii...*, s. 685–694.

⁴³ E. Rybałt, *Przyczynek do ukraińskiej historiografii Ugody hadziackiej z 1658 roku*, [w:] *ibidem*, s. 695–703.

⁴⁴ W. Sobol, *Unia Hadziacka w ukraińskiej literaturze pięknej*, [w:] *ibidem*, s. 705–711.

⁴⁵ J. Paruch, *Bohdan Chmielnicki i Iwan Wyhowski a unia hadziacka w pracach historycznych Franciszka Rawity-Gawrońskiego*, [w:] *W kręgu Hadziacza...*, s. 341–350.

oraz żywej dziennikarskiej polemiki, miały one ogromny wpływ na kształtowanie się wizerunku Kozaczyzny w społeczeństwie polskim okresu międzywojennego⁴⁶.

Osobną grupę prac stanowią studia historyków wojskowości. Wojna moskiewsko-kozacka z lat 1658–1659, z racji pielęgnowania tradycji największego zwycięstwa wojsk kozackich nad carskimi, była w kręgu zainteresowań badaczy ukraińskich: А.Г. Бульвінського⁴⁷, Ю. Мицика⁴⁸ i В. Шевчука⁴⁹ i Н. Смирнова⁵⁰. Na Ukrainie ukazał się również zbiór artykułów pt. *Конотопська битва 1659 року*⁵¹. Duże osiągnięcia w omawianej problematyce należy przypisać polskiej historiografii wojskowej. Na tym polu aktywnym badaczem pozostaje P. Kroll. Na uwagę zasługuje jego opracowanie bitwy pod Konotopem⁵², epizod walk na Białorusi w latach 1658–1659⁵³, współpraca między wojskami kozackimi i polskimi w tym okresie⁵⁴, omówienie wydarzeń z 1659 r., doprowadzających do upadku hetmana⁵⁵, czy podjęcie problematyki najemników na służbie

⁴⁶ Zob. prace: E. Koko, *Kozaczyzna w latach 1657–1676 w piśmiennictwie Franciszka Rawity-Gawrońskiego. Od śmierci Chmielnickiego do ustąpienia Doroszenki*, PW, 2004, t. IX, z. 2 (34), s. 453–466; idem, *Franciszek Rawita-Gawroński (1846–1930) wobec Ukrainy i jej przeszłości. Studium archaizmu*, Gdańsk 2006; D. Graczyk, *Franciszek Rawita-Gawroński jako historyk powstania Chmielnickiego*, [w:] *Staropolski ogląd świata. Rzeczpospolita między okcydentalizmem a orientalizacją. Przestrzeń kontaktów*, t. I, red. F. Wolański, R. Kołodziej, Toruń 2009, s. 161.

⁴⁷ А.Г. Бульвінський, *Конотопська битва 1659 р.*, Український Історичний Журнал, 1998, nr 3, s. 76–83; nr 4, s. 33–42; idem, *Конотопська битва 1659 року*, Київ 2008.

⁴⁸ Ю. Мицик, *Конотопська битва*, Військо України, 1996, nr 5–6, s. 30–33.

⁴⁹ В. Шевчук, *Битва під Конотопом у російській пісні „Под городом под Конотопом”*, [w:] *Легенда про гетьмана. Іван Виговський від Конотопу до Скиту Манявського*, ред. І. Скрипник, Івано-Франківськ 1997, s. 129–133.

⁵⁰ Н. Смирнов, *«Как под Конотопом упадку чинился (мифы и реальность)»*, <http://scepsis.ru/library> (dostęp z 22 VII 2010).

⁵¹ *Конотопська битва 1659 року. Збірка наукових праць*, ред. С. Бондар, Київ 1996.

⁵² P. Kroll, *Bitwa pod Konotopem (8 lipca 1659 roku) – przyczynek do dziejów wojskowości kozackiej*, Materiały do historii wojskowości, 2004, nr 2, s. 113–131.

⁵³ Idem, *Działania zbrojne pułkownika Iwana Neczaja na Białorusi w latach 1658–1659*, Studia i Materiały do Historii Wojskowości (dalej: SMHW), 2007, t. XLIII, s. 121–138.

⁵⁴ Idem, *Polsko-kozacka współpraca wojskowa w latach 1658–1659. Militarne aspekty unii hadziackiej*, [w:] *Studia Historyczno-Wojskowe*, t. II, red. K. Bobiatyński, P. Gawron, M. Nagielski, Zabrze 2008, s. 145–161.

⁵⁵ Idem, *Unia hadziacka a upadek hetmana Iwana Wyhowskiego we wrześniu 1659 roku*, [w:] *350-lecie Unii...*, s. 439–457.

hetmana⁵⁶. Spośród innych badaczy można wskazać M. Wagnera, który zilustrował udział w wojnie na Ukrainie 1659 r. wojsk Andrzeja Potockiego, oboźnego koronnego⁵⁷, oraz K. Kossarzeckiego, autora krótkiego artykułu o zwycięstwie konotopskim⁵⁸ i działaniach wojennych pod Starym Bychowem z 1659 r.⁵⁹

Zdecydowanie słabiej omówiony jest w literaturze okres pohetmański w życiu Wyhowskiego. Mimo że utracił buławę, jego oddziaływanie na sytuację polityczną Ukrainy, z racji sprawowania godności wojewody kijowskiego, było znaczne. Ukazało się kilka prac ukazujących kwestie militarne, wśród nich dzieło podejmujące wątek spisku Wyhowskiego, powstanie Sulimki oraz śmierć wojewody⁶⁰. Autor artykułu nie skorzystał jednak z wcześniejszych studiów V. Герасимчука⁶¹. O próbach ustalenia pochówku straconego hetmana pisał I. Скрипник i В. Мороз⁶². Badacze interesowali się też aktywnością Wyhowskiego na płaszczyźnie religijnej⁶³.

Dużo gorzej rozpoznany jest w historiografii wkład Wyhowskiego w politykę kozacką w czasie powstania Chmielnickiego (1648–1657). Jeden z badaczy ukraińskich pisał przed laty: „Виговський був справді правою рукою Богдана Хмельницького, його порадиником і співробітником у всіх справах [...] важко навіть сказати, що у великій будові тодішньої держави належало самому гетьманови, а що било його спільним ділом з генеральним писарем”⁶⁴. Wydawałoby się, że ze względu na pełnienie funkcji pisarza generalnego i najważniejszego doradcy hetmana Chmielnickiego uzyska on poczesne miejsce w pisarstwie poświęconym powstaniu. Przegląd dostępnej literatury daje odmienny obraz. Z nielicznych prac analizujących bezpośrednio „okres

⁵⁶ Idem, *Wojska zaciężne na służbie Iwana Wyhowskiego*, [w:] *Studia Historyczno-Wojskowe*, t. III: *Armia i społeczeństwo*, red. T. Ciesielski, Zabrze 2009, 113–120.

⁵⁷ M. Wagner, *Działania dywizji oboźnego koronnego Andrzeja Potockiego na Ukrainie 1659 roku*, [w:] *350-lecie Unii...*, s. 401–412.

⁵⁸ K. Kossarzecki, *Krwawa jatka pod Konotopem*, *Mówią Wieki*, 2008, nr 5 (581), s. 42–46.

⁵⁹ Idem, *Wyprawa korpusu kasztelana połockiego Jana Sosnowskiego pod Stary Bychów (lato-jesień 1659 roku)*, [w:] *W kręgu Hadziacza...*, s. 140–156.

⁶⁰ W. Majewski, *Śmierć Iwana Wyhowskiego w 1664 roku*, [w:] *350-lecie Unii...*, s. 577–595.

⁶¹ V. Герасимчук, *Смерть Івана Виговського*, [w:] *Юбiлейний збiрник на пошану академіка М. С. Грушевського*, Київ 1928, s. 205–216.

⁶² I. Скрипник, *Скит Манявський*, [w:] *Легенда про гетьмана...*, s. 55–73; В. Мороз, *Страчений за доносом*, [w:] *ibidem*, s. 135–137.

⁶³ A. Gil, *Polityka religijna starosty lubomelskiego Iwana Wyhowskiego. Przyczynek do dziejów praktycznej realizacji postanowień unii hadziackiej*, [w:] *350-lecie Unii...*, s. 263–271.

⁶⁴ I. Крип'якевич, *Студії над державою Богдана Хмельницького. (I. Рада. (II) Генеральна старшина)*, *Записки НТШ*, 1925, t. CXXXIX–CXL, s. 79.

pisarski” możemy wskazać tę podejmującą rolę Wyhowskiego w kontaktach kozacko-moskiewskich⁶⁵. Autor wyraził pogląd, iż wymiana korespondencji pisarza z dyplomataми cara nie był grą prowadzoną za plecami Chmielnickiego, a świadomą akcją przedsiębraną w celu pozyskania silnego sojusznika. Wskazał ponadto, że to pisarz generalny był pomysłodawcą wschodniego kursu – „московськoї концепції” – polityki kozackiej, zakończonego podpisaniem ugody perejaśławskiej w 1654 r.⁶⁶. Т. Яковлева krótko ukazała relacje między Chmielnickim a Wyhowskim⁶⁷. Autorka wyraziła podobny do С. Наріжного pogląd, przedstawiający Wyhowskiego jako lojalnego współpracownika hetmana. Яковлева zaakcentowała znaczenie współpracy między głównymi przywódcami dla rozwoju powstania⁶⁸.

Wobec ubogo prezentującej się literatury poświęconej aktywności pisarza generalnego, badacz zmuszony jest odwoływać się do publikacji obejmujących problematykę powstania Chmielnickiego. Znikome zainteresowanie historyków rolą Wyhowskiego, jaką odgrywał w trakcie powstania, nie zmienia faktu, że często się on pojawia, jako postać drugoplanowa, można rzec — „szara eminenca” – hetmana Chmielnickiego.

Pisarz generalny był jedną z najważniejszych postaci wśród starszyny kozackiej. Miał wpływ na decyzje nie tylko w polityce zagranicznej, ale również w wewnętrznej. Aby móc nakreślić aktywność Wyhowskiego w okresie powstania przyrzeć się trzeba pracom poświęconym organizacji generalnej kancelarii, zagadnieniom związanym z funkcjonowaniem administracji oraz dziełom omawiającym stosunki polityczne powstańców kozackich z monarchiami i dygnitarzami krajów ościennych. Do pierwszego zagadnienia nie dysponujemy zadowalającą ilością prac. Można się posłużyć starymi, ale wciąż jeszcze cennymi badaniami І. Джиджора⁶⁹ oraz І. Крип'якевича⁷⁰. Z nowszych należy

⁶⁵ С. Наріжний, „Московська служба” Івана Виговського, Записки НТШ, 1928, т. CXLIX, s. 117–139.

⁶⁶ Ibidem, s. 132.

⁶⁷ Т.Г. Яковлева, *Бохдан Хмельницький и Иван Виговський*, [w:] *Бохдан Хмельницький та його доба. Матеріали міжнародної наукової конференції присвяченої 400-річчю від дня народження великого гетьмана* (Київ, 24 жовтня 1995), Київ 1996, s. 76–77.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ І. Джиджора, *До історії Генеральної військової канцелярії*, Записки НТШ, 1912, т. CVII, s. 39–51.

⁷⁰ І. Крип'якевич, *Студії над державою Богдана Хмельницького. (V Гетьманські універсали. VI Суд)*, Записки НТШ, 1927, т. CXLVII, s. 55–80; idem, *(I. Рада. II. Генерална старшина)*, Записки НТШ, 1926, т. CXXXIX–CXL, s. 67–81; idem, *(III. Державні межі. IV До-*

wskazać artykuł B. Стафійчука⁷¹. Autor podjął problem funkcjonowania kancelarii, jako ważnej instytucji państwa kozackiego, od której zależało utrzymywanie kontaktów dyplomatycznych. W badaniach wykorzystał dokumenty z lat 1683–1768, znajdujące się w archiwum w Kijowie w fondzie mieszczącym materiały dotyczące kancelarii. Publikacja dotyczy późniejszego okresu w dziejach Kozaczyzny, jednak można ją wykorzystać do studiów nad kancelarią Jana Wyhowskiego. Ukazała się również publikacja przedstawiająca aspekt oświatowy funkcjonowania kancelarii⁷². Z kolei B. Сергіїчук omówił zadania, jakie stały przed pisarzem generalnym⁷³. W literaturze polskiej, ewolucją organizacji władz kozackich w czasach powstania Chmielnickiego zajmował się Janusz Dąbrowski⁷⁴. Badacz krótko omówił kwestię działania kancelarii generalnej i przedstawił rolę pisarza w kręgu starszyny. Uzupełnienie mogą stanowić prace przybliżające postaci z kręgu starszyny kozackiej, związane z działalnością administracji wojskowej⁷⁵.

Wyhowski brał aktywny udział w większości ważniejszych rozmów z dyplomatami państw ościennych przyjeżdżających na Ukrainę, a pod nieobecność Chmielnickiego sam prowadził negocjacje. Wspólne kierowanie polityką zagraniczną wymusza korzystanie z prac poświęconych stosunkom dyplomatycznym. Do omówienia związków powstańców z Turcją przydatne są prace O. Прицака, Б. Флоря, К. Озджанин і Ф. Туранли⁷⁶. Kontakty Chmielnickie-

рози), Записки НТШ, 1926, т. СXLIV–СXLV, s. 109–140; idem, *Українській державній скарб за Богдана Хмельницького*, Записки НТШ, 1920, т. СXXX, s. 73–106; idem, *З козацької сфразистики*, Записки НТШ, 1917, т. СXXIII–СXXIV, s. 7–16.

⁷¹ B. Стафійчук, *Спроба реконструкції організації документообігу в гетьманщині на основі аналізу маргіналій документів Генеральної військової канцелярії*, Київська старовина, 2004, nr 4, s. 101–118.

⁷² О.Г. Перехрест, *Освітня і культурна діяльність генеральної військової канцелярії у другій половині XVII ст.*, [w:] *Українська козацька держава. Витоки та шляхи історичного розвитку. (Матеріали Четвертих Всеукраїнських історичних читань)*, ред. В.А. Смолій, Київ-Черкаси, s. 168–170.

⁷³ B. Сергіїчук, *Генерална старшина*, Наука і суспільство, 1990, nr 4, s. 23.

⁷⁴ J. Dąbrowski, *Ewolucja systemu władz kozackich w latach 1648–1657*, SH, 1993, R. XXXVI, z. 2 (141), s. 165–183.

⁷⁵ Т. Кузник, *Писар Війська Запорозького Низового Олексій Петруша (матеріали до біографії)*, Київська старовина, 2003, nr 6, s. 133–140.

⁷⁶ О. Прицак, *Союз Хмельницького з Туреччиною 1648 року*, Записки НТШ, 1948, т. CLVI, s. 143–160; Б. Флоря, *Богдан Хмельницький і турецька протекція*, Київська старовина, 2001, nr 3, s. 87–107; К. Озджан, Ф. Туранли, *Козацький чинник у зовнішній політиці Високої Порти: Встановлення українсько-кримського союзу середини XVII ст., йогог значення та наслідки*, Східний світ. The World of the Orient, 2005, nr 4, s. 53–59.

go i Brandenburgii badał Д. Оляничин⁷⁷, a dyplomacją Kozaków z Republiką Wenecką interesował się М. Кордуба⁷⁸. Również problematyka sojuszu kozacko-tatarskiego została opracowana w literaturze⁷⁹. Kilka informacji przydatnych przy ustalaniu udziału Wyhowskiego w polityce mołdawskiej Chmielnickiego zawierają studia poświęcone Kozaczyźnie, pióra Л. Винара⁸⁰. O stosunkach politycznych Kozaczyzny z Mołdawią informują nas prace L. Kubali⁸¹, F. Rawity-Gawrońskiego⁸², Z. Spieralskiego⁸³, J. Kaczmarczyka⁸⁴ i А.Ф. Єрмоленко⁸⁵. Problem wzajemnych relacji pomiędzy Chmielnickim a Mołdawią pojawia się dodatkowo w dziełach, o których mowa będzie niżej. Pisarz generalny miał wpływ na kształtowanie się relacji Kozaków z Rakoczymi, posłował na dwór siedmiogrodzki na przełomie 1648/1649 r. W literaturze polityczne powiązania Kozaków z Siedmiogrodem zostały szeroko omówione⁸⁶. Źródła informują o aktywności pisarza na polu porozumienia ze Szwecją. Mocniej rolę Wyhowskiego w tym względzie zaakcentował Gawroński⁸⁷. Dodatkowo skorzystać można z prac ukazujących próbę Chmielnickiego oparcia się w polityce zagra-

⁷⁷ Д. Оляничин, *Українсько-бранденбурзькі політичні зносини в XVII ст.*, Записки НТШ, 1931, т. СLІ, s. 151–179.

⁷⁸ М. Кордуба, *Венецьке посольство до Хмельницького (1650 р.)*, Записки НТШ, 1907, т. LXXVIII, s. 51–89.

⁷⁹ J. Kaczmarczyk, *Міędzy Zborowem a Białą Церкwią. Z dziejów sojuszu kozacko-tatarskiego*, SH, 1980, R. XXIII, z. 1 (88), s. 13–30.

⁸⁰ А.Р. Винар, *Козацька Україна. Вибрані праці*, ред. В. Степанков, Київ-Львів-Нью-Йорк-Париж 2003.

⁸¹ L. Kubala, *Szkice historyczne*, Serya druga, Warszawa 1901, s. 131–154. (reprint, Poznań 2004).

⁸² F. Rawita-Gawroński, *O tron hospodarski w Wołoszczyźnie w XVII w.*, Warszawa 1914.

⁸³ Z. Spieralski, *Awantury mołdawskie*, Warszawa 1967.

⁸⁴ J. Kaczmarczyk, *Nie tylko „Krwawe swaty”. Stosunki ukraińsko-mołdawskie w okresie powstania Bohdana Chmielnickiego*, SH, 1982, R. XXV, z. 2 (97), s. 199–214.

⁸⁵ А.Ф. Єрмоленко, *Українсько-моłдавские отношения в годы освободительной войны украинского народа (1648–1654 гг.)*, [w:] *Воссоединение Украины с Россией 1654–1954 (сборник статей)*, ред. А.И. Баранович, Москва 1954.

⁸⁶ М. Кордуба, *Між Замостем та Зборовем. Сторінка зносини Семигороду з Україною і Польщею*, Записки НТШ, 1922, т. СXXXIII, s. 39–56.; Zob. też J. Leszczyński, *Agenci Bohdana Chmielnickiego i Jerzego II Rakoczego na Morawach i Śląsku*, Sobótka, 1955, R. X, nr 4, s. 677–689; A. Kersten, *Na tropach Napierskiego. W kręgu mitów i faktów*, Warszawa 1970.

⁸⁷ F. Rawita-Gawroński, *Polityka kozacka w ostatnich latach Bohdana Chmielnickiego*, Biblioteka Warszawska, 1910, т. III, s. 437–460 (nadbitka).

nicznej o Szwecję⁸⁸. W literaturze przedmiotu wielokrotnie poruszono problematykę relacji hetmana i Moskwy. W pierwszym rzędzie należałoby wymienić prace J. Seredyki, podejmujące zagadnienie kształtowania się kontaktów politycznych kozacko-rosyjskich w pierwszych latach powstania⁸⁹. Autor omówił m.in. rozmowy z posłem carskim Unkowskim w kwietniu 1649 r. na Ukrainie, podczas których obecny był Wyhowski. Cenne są również badania ukazujące stosunki kozacko-moskiewskie w latach 1648–1651 ukraińskiego badacza П. Гойя⁹⁰. Godna uwagi jest praca Г.А. Санина, przedstawiająca związki Ukrainy, Moskwy i Krymu w połowie XVII w.⁹¹ Dodatkowo skorzystać można z publikacji Т. Чухліба⁹². Szereg dzieł poświęcono działaniom dyplomatycznym na linii Czehryn – Kreml, które ostatecznie doprowadziły do ugody perejasławskiej. Najszersze publikacje podejmujące problematykę, to *Переяславська Рада 1654 року (історіографія та дослідження)*⁹³ oraz *Переяславська Рада та українсько-російська угода 1654 року: Історія, Історіографія, Ідеологія (Матеріали міжнародного „круглого столу”)*⁹⁴. Z autorów innych prac można wskazać В. Герасимчука⁹⁵ i А.Д. Прицака⁹⁶. Wśród polskich badaczy interesują-

⁸⁸ O kontaktach dyplomatycznych przywódców kozackich z podkanclerzym koronnym Hieronimem Radziejowskim i Szwecją pisał A. Kersten, *Hieronim Radziejowski. Studium władzy i opozycji*, Warszawa 1988; por. V. Brekhunenko, *Szwecja w politycznych koncepcjach Bohdana Chmielnickiego*, [w:] *Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej Obojga Narodów ze Szwecją w XVII wieku*, red. M. Nagielski, Warszawa 2007, s. 303–309.

⁸⁹ J. Seredyka, *Stosunki ukraińsko-rosyjskie w r. 1648*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego, Historia III, Seria A, nr 23, Wrocław 1960, s. 157–189; idem, *Stosunki ukraińsko-rosyjskie w I połowie 1649 r.*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu, Historia II, Opole 1961, s. 171–194. Zob. też idem, *Nieudana próba włączenia w 1650 r. Kozaków Zaporoskich do antyrosyjskiego sojuszu polsko-tatarskiego*, [w:] *Między Wschodem a Zachodem. Rzeczypospolita XVI–XVII w. Studia ofiarowane Zbigniewowi Wójcikowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. T. Chyczewska-Hennel, M. Kulecki, H. Litwin, M.P. Makowski, J. Tazbir, Warszawa 1993, s. 125–132.

⁹⁰ П. Гой, *Дипломатичні стосунки України з Московщиною 1648–1651*, Львів 1996.

⁹¹ Г.А. Санин, *Отношения России и Украины с Крымским Ханством в середине XVII века*, Москва 1987.

⁹² Т. Чухліб, *Український гетьманат: проблеми міжнародного утвердження*, Київ 2007.

⁹³ *Переяславська Рада 1654 року (історіографія та дослідження)*, ред. П. Сохан, Київ 2003.

⁹⁴ *Переяславська Рада та українсько-російська угода 1654 року: Історія, Історіографія, Ідеологія (Матеріали міжнародного «круглого столу»)*, ред. В. Смолій, Київ 2003.

⁹⁵ В. Герасимчук, *До питання про статті Б. Хмельницького*, Записки НТШ, 1930, т. С, s. 1–23.

⁹⁶ А.Д. Прицак, *Так званий переяславський договір 1654 р. і його проблеми*, Східний світ. The World of the Orient, 2005, nr 1, s. 75–84.

cą nas problematykę podjął m.in. L. Kubala⁹⁷, a w ujęciu w historiograficznym M. Nagielski⁹⁸.

Osobno należy potraktować kontakty powstańców z Rzeczpospolitą, z której dygnitarzami korespondował pisarz generalny. Dysponujemy tutaj znaczną liczbą prac, obejmujących zagadnienia polityczne tego okresu. Ograniczymy się do wymienienia najważniejszych. Rokowania z Chmielnickim pod Zamościem w 1648 badał A. Kraushar⁹⁹, sprawę kozacką na sejmie koronacyjnym Jana Kazimierza omówiła S. Ochmann¹⁰⁰, misję Jakuba Śmiarowskiego, sekretarza królewskiego, w 1649 W.A. Serczyk¹⁰¹, kulisy negocjacji Jana Kazimierza z Chmielnickim pod Zborowem, С. Томашівський¹⁰². Sprawę kształtowania się poglądów na rozwiązanie kwestii kozackiej na sejmie nadzwyczajnym 1650 roku przedstawił J. Dąbrowski¹⁰³. Cenne są informacje zawarte w pracy Я.О. Федорука¹⁰⁴ oraz w *Historii dyplomacji polskiej*¹⁰⁵. Posiłkować się możemy innymi dziełami¹⁰⁶. Chmielnicki osobno zabiegał o przychyłność Litwy. Postawę Litwy wobec kwestii kozackiej poruszył w swej pracy Z. Wójcik¹⁰⁷. M. Matwi-

⁹⁷ L. Kubala, *Przysięga w Perejastawiu i „stati” Bogdana Chmielnickiego*, Kwartalnik Historyczny (dalej: KH), 1904, t. XVIII, s. 220–242.

⁹⁸ M. Nagielski, *Переяславська угода 1654 року в польській історіографії*, [w:] *Переяславська Рада 1654 року...*, s. 653–679.

⁹⁹ A. Kraushar, *Poselstwo Jakóba Śmiarowskiego do Bohdana Chmielnickiego pod oblężony Zamość w r. 1648*, KH, 1891, t. VI, z. 4, s. 813–824.

¹⁰⁰ S. Ochmann, *Sejm koronacyjny Jana Kazimierza w 1649 r.*, Acta Universitatis Wratislaviensis, nr 705, Historia XLV, Wrocław 1985.

¹⁰¹ W.A. Serczyk, *W poszukiwaniu pokoju. Ostatnia misja Jakuba Śmiarowskiego*, [w:] *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza do współczesności. Studia i materiały ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Aleksandrowiczowi w 65 rocznicę urodzin*, red. Z. Karpius, T. Kempa, D. Michaluk, Toruń 1996, s. 269–278.

¹⁰² С. Томашівський, *Один момент під Зборовом 1649 р. Критичний нарис*, Записки НТШ, 1913, t. CXVII–CXVIII, s. 115–125.

¹⁰³ J.G. Dąbrowski, *Przed Beresteczkiem. Elita Korony wobec Kozaczyzny na sejmie 1650 roku*, KH, 1999, t. CVI, z. 3, s. 35–51.

¹⁰⁴ Я.О. Федорук, *Міжнародна дипломатія і політика України 1654–1657*, ч. I: *1654 рік*, Львів 1996.

¹⁰⁵ *Historia dyplomacji polskiej*, t. II: *1572–1795*, red. Z. Wójcik, Warszawa 1982, s. 163–183.

¹⁰⁶ S. Ochmann-Staniszevska, Z. Staniszevski, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo–doktryna–praktyka*, t. I–II, Wrocław 2000; W.A. Serczyk, *Na płonącej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny 1648–1651*, Warszawa 1998; J. Kaczmarczyk, *Bohdan Chmielnicki*, Wrocław 1988.

¹⁰⁷ Z. Wójcik, *Wielkie Księstwo Litewskie wobec Szwecji, Rosji i powstań kozackich*, PW, 1991, t. I, z. 3, s. 557–593.

jów podjął problem udziału Janusza Radziwiłła w mediacji między walczącymi stronami¹⁰⁸. Badaczka interesowała też koncepcje polityki hetmana w okresie powstania¹⁰⁹.

Wyhowski brał udział w większości kampanii wojennych na Ukrainie w latach 1648–1655, stąd potrzeba odwołania się do badań obejmujących problematykę militarną. Ta cieszy się niesłabnącą popularnością wśród historyków. Wszystkie ważniejsze kampanie, operacje i bitwy z okresu powstania Chmielnickiego doczekały się własnych studiów. Skupimy się na publikacjach, omawiających działania, których uczestnikiem był pisarz generalny. Zacząć należy od wiosennej operacji w 1648 r. wojsk koronnych na Ukrainie (Żółte Wody — Korsuń), w czasie której Jan Wyhowski dostał się do niewoli tatarskiej, a następnie został wykupiony przez Chmielnickiego¹¹⁰. Także pochód wojenny Chmielnickiego z drugiej połowy tegoż roku, w tym oblężenie Lwowa i Zamościa, przedstawiony został w literaturze¹¹¹. Relacje potwierdzają obecność Wyhowskiego pod Zbarażem i Zborowem. Zarówno oblężenie jak późniejsza bitwa z udziałem króla Jana Kazimierza zostały podjęte w pracach księdza L. Frąsja¹¹², L. Kubłali¹¹³, P. Szlezyngera,¹¹⁴ i K. Śledzińskiego¹¹⁵. Dziełotego ostatniego nieznacznie tylko wyszło poza ustalenia L. Frąsja i L. Kubali. Cenne są nowe artykuły poświęcone wyprawie zborowskiej autorstwa M. Nagielskie-

¹⁰⁸ M. Matwijów, *Próba mediacji hetmana litewskiego Janusza Radziwiłła w konflikcie polsko-kozackim w latach 1653–1655*, Wrocławskie Studia Wschodnie, Wrocław 2001, z. 5, s. 9–34.

¹⁰⁹ Idem, *Koncepcje polityki Janusza Radziwiłła w latach 1648–1655*, [w:] *Z dziejów i tradycji srebrnego wieku. Studia i materiały*, red. J. Pietrzak, Acta Universitatis Wratislaviensis, nr 1108, Historia LXXXV, Wrocław 1990, s. 33–42.

¹¹⁰ *Żółte Wody 1648...*; W. Biernacki, *Żółte Wody–Korsuń 1648*, Warszawa 2004.

¹¹¹ L. Kubala, *Szkice historyczne*, Serya pierwsza, Warszawa 1901, s. 82–104 (reprint, Poznań 2004); B. Miśkiewicz, *Oblężenie Lwowa w 1648 roku przez Bohdana Chmielnickiego* [w:] *Europa Orientalis...*, s. 256–267. Zob. także: T. Szul–Skjoeldkrona, *Dyscyplina i morale armii koronnej w okresie pomiędzy Piławcami a kampanią Zborowską 1649 r.*, [w:] *Staropolska sztuka wojenna XVI–XVII wieku. Prace ofiarowane Profesorowi Jaremu Maciszewskiemu*, red. M. Nagielski, Warszawa 2002, s. 103–114.

¹¹² L. Frąś, *Obrona Zbaraża w r. 1649*, Kraków 1932; idem, *Bitwa pod Zborowem w r. 1649*, KH, 1932, t. XLVI, z. 1, s. 344–370.

¹¹³ L. Kubala, *Szkice...*, Serya pierwsza, s. 111–191.

¹¹⁴ P. Szlezynger, *Przyczynki do obrony Zbaraża w 1649 roku (komunikat)*, <http://www.forteca.w.activ.pl>, (dostęp 22 VII 2010).

¹¹⁵ K. Śledziński, *Zbaraż 1649*, Warszawa 2005.

go¹¹⁶. Działaniom z 1651 roku zajęli się K. Górski¹¹⁷, M. Nagielski¹¹⁸ i A. Грибук¹¹⁹. Zwycięstwo beresteckie omówił K. Górski, we wspomnianej pracy. Z nowszych publikacji można wskazać na monografię bitwy autorstwa I.K. Свешнікова¹²⁰ i R. Romańskiego¹²¹. W ostatnich latach ukazało się kilka świetnych publikacji przedstawiających aspekty militarne powstania, od Beresteczka do kampanii żwanieckiej. Wymienić należy opracowanie bitwy pod Batohem¹²² oraz studia nad armią koronną w tym okresie¹²³. T. Ciesielski zajął się kampanią z 1653 r.¹²⁴. Wyniki swoich badań autor zaprezentował szerzej w kolejnej publikacji¹²⁵. Z innych prac poświęconych wyprawie żwanieckiej wymienić należy artykuł D. Milewskiego¹²⁶. Badacz omówił również działania dywizji Jana Kondrackiego w Mołdawii w 1653 r. z kulminacyjnym momentem oblężenia Suczawy¹²⁷.

¹¹⁶ M. Nagielski, *Mity a rzeczywistość przebiegu kampanii zborowskiej 1649 r.*, [w:] *Od Zborowa do NATO...*, s. 135–163; idem, *Pospolite ruszenie szlachty w świetle kampanii Zborowskiej i beresteckiej przeciwko Kozakom (1649–1651)*, [w:] *Studia Historyczno-Wojskowe*, t. III, s. 94–112.

¹¹⁷ K. Górski, *O działaniach wojska koronnego Rzeczypospolitej Polskiej w wojnie z Kozakami. (Okres od dnia 19-go lutego do 10-go lipca 1651-go roku. Bitwa pod Beresteczkiem)*, Biblioteka Warszawska, t. II, Warszawa 1887, s. 20–41; t. III, Warszawa 1887, s. 215–234.

¹¹⁸ M. Nagielski, *Kampania zimowo-wiosenna 1651 roku hetmana polnego koronnego Marcina Kalinowskiego przeciwko Kozakom*, PW, 1998, t. V, z. 3 (19), s. 413–434; idem, *Oblężenie Kamieńca Podolskiego przez siły kozacko-tatarskie w maju 1651 roku*, *Barok. Historia – Literatura – Sztuka*, 2001, R. VIII, z. 15, s. 185–197.

¹¹⁹ A.O. Грибук, *Вторгнення військ Великого Князівства Литовського в Україну та оборона Києва (1651 р.)*, *Український Історичний Журнал*, 2006, nr 6, s. 35–56.

¹²⁰ I.K. Свешнікова, *Битва під Берестечком*, Львів 1993.

¹²¹ R. Romański, *Beresteczko 1651*, Warszawa 1994. Zob. rec. S. Bidziński, *Uwagi o kampanii beresteckiej 1651 roku. Na marginesie książki Romualda Romańskiego „Beresteczko 1651”*, SH, 1997, R. XL, z. 2 (157), s. 255–265.

¹²² W.J. Długolecki, *Batoh 1652*, Warszawa 1995.

¹²³ M. Nagielski, *Armia Koronna w latach 1651–1653*, cz I: *Armia Koronna od Beresteczka (VI 1651) do Batohu (V 1652)*, SMHW, 2003, t. XL, s. 25–47.

¹²⁴ T. Ciesielski, *Armia Koronna w latach 1651–1653. Część II. Od Batohu do Żwańca*, ibidem, s. 49–85; idem, *Kampania żwaniecka 1653 r.*, ibidem, 2004, t. XXI, s. 27–60.

¹²⁵ Idem, *Od Batohu do Żwańca. Wojna na Ukrainie, Podolu i o Mołdawię 1652–1653*, Za-brze 2007.

¹²⁶ D. Milewski, *Kryzys wojskowości polskiej na przykładzie kampanii żwanieckiej Jana Kazimierza*, *Barok. Historia–Literatura–Sztuka*, 2001, R. VIII, z. 15, s. 95–109.

¹²⁷ Idem, *Kapitulacja Suczawy*, [w:] *Staropolska sztuka wojenna...*, s. 131–149; idem, *Wyprawa na Suczawę 1653*, Za-brze 2007.

Działania wojenne tego okresu podjęto również w historiografii ukraińskiej¹²⁸. Nieudana jest natomiast monografia bitwy pod Białą Cerkwią¹²⁹. Autor mało miejsca poświęcił zagadnieniu burzliwych negocjacji, towarzyszących działaniom wojennym, w których kluczową rolę odegrał pisarz generalny. Wyprawę jesienną i wiosenną na Ukrainę w 1654 r., noszącą znamiona krwawej pacyfikacji, omówił L. Kubala¹³⁰ i A. Kersten¹³¹. Kampanii ochmatowskiej i walkom na Ukrainie w latach 1654–1655, w której brał udział Wyhowski, poświęcił swoje studia R. Babka¹³². Zmagania pod Ochmatowem przedstawili C. Горшко¹³³ i J.L. Komuda¹³⁴. Współpraca militarna koalicjantów moskiewsko-kozackich na Ukrainie w 1655 r. wraz oblężeniem Lwowa omówiona została w dziele F. Jaworskiego¹³⁵. W części zaprezentowanych prac zasygnalizowana jest tylko obecność Wyhowskiego w trakcie działań wojennych, nie znajdziemy natomiast szerszej analizy wkładu pisarza w zwycięstwa kozackie. Dzieła swą użyteczność wykazują przy ustalaniu podstawowych faktów dotyczących życia i działalności kozackiego bohatera.

Informacje o okresie życia Wyhowskiego przypadającym na czas powstania, znajdziemy w biografiach Bohdana Chmielnickiego. Z polskich należy wymienić prace F. Rawity-Gawrońskiego¹³⁶ i J. Kaczmarczyka¹³⁷, z obcojęzycznych

¹²⁸ В.С. Степанков, *Жванецька кампанія Б. Хмельницького: витоки, хід, політичні наслідки (серпень – грудень 1653 року)*, Наукові Праці Історичного факультету, т. II, К-Подільській 1997, s. 5–20.

¹²⁹ M. Domagała, *Biała Cerkiew 23–25 IX 1651*, Zabrze 2007.

¹³⁰ L. Kubala, *Zaprzepaszczona kraina*, KH, 1907, t. XXI, s. 612–653.

¹³¹ A. Kersten, *Stefan Czarniecki 1599–1665*, Warszawa 1963.

¹³² R. Babka, *Kampania ochmatowska 1654–1655. Część I*, SMHW, 2007, t. XLIII, s. 177–206.

¹³³ С. Горшко, *Дрижжильська битва: крок до руїни*, Київська старовина, 2000, nr 5 s. 27–38.

¹³⁴ J.L. Komuda, *Na zmrożonym polu. Ochamtów 1655*, Mówią Wieki, 1999, nr 7, s. 33–39.

¹³⁵ F. Jaworski, *Obrona Lwowa 1655 r. Wspomnienie dziejowe w 250 rocznicę oblężenia miasta przez Moskali i Kozaków*, Lwów 1905.

¹³⁶ F. Rawita-Gawroński, *Bohdan Chmielnicki do elekcji Jana Kazimierza*, Lwów 1906; idem, *Bohdan Chmielnicki od elekcji Jana Kazimierza do śmierci (1648–1657)*, Lwów 1909; idem, *O Bohdanie Chmielnickim hetmanie kozackim*, Lwów 1905; idem, *Hetman kozacki B. Chmielnicki. Szkic historyczny jego życia i walk*, Lwów 1914; idem, *Bohdan Chmielnicki i jego polityka*, Warszawa 1914. Przy wymienianiu publikacji Rawity zaznaczyć należy, iż dzieła, nie licząc pierwszej wymienionej publikacji, nie stanowią większej wartości naukowej. Jednocześnie podkreślić wypada, że w zasadzie zdominowały tematykę Kozaczyny w pierwszym ćwierćwieczu dwudziestego stulecia, kształtując w ten sposób wyobrażenia społeczeństwa polskiego o dziejach wojen polsko-kozackich.

¹³⁷ J. Kaczmarczyk, *Bohdan Chmielnicki*, Wrocław 1988.

zaś: I. В. Левицького¹³⁸, І. Крип`якевча¹³⁹, В. А. Смоліїна і В. С. Степанкова¹⁴⁰ і інших¹⁴¹. Kilka informacji doszukamy się w szkicach przedstawiających kozacką starszysznę¹⁴².

Mniejsze lub większe rozdziały poświęcone powstaniu Chmielnickiego i samodzielnym rządóm Wyhowskiego na Ukrainie mieszczą prace poświęcone historii tego kraju. Z tych, które szerzej omawiają tematykę odnotować należy dzieła: М. С. Грушевського¹⁴³, М. Аркаса¹⁴⁴, І. П. Крип'якевича¹⁴⁵, Д. І. Дорошенка¹⁴⁶, Н. Полонська-Василенко¹⁴⁷. Z najnowszych wskażemy: Ю. Мицика і В. С. Власова¹⁴⁸, М. С. Пасічнук¹⁴⁹. Osobno można wspomnieć о *Історії Запорізьких Козаків*, ріога Д. Яворницького. Autor w tomie drugim sporo miejsca poświęcił okresowi rządów Wyhowskiego¹⁵⁰. Mniejsze znaczenie mają syntezы dziejów Ukrainy wydane w Polsce¹⁵¹. Okres powstania Chmiel-

¹³⁸ І. В. Левицький, *Український гетман Богдан Хмельницький і Козаччина*, Львів 1878.

¹³⁹ І. Крип`якевч, *Богдан Хмельницький*, Київ 1954.

¹⁴⁰ В. А. Смоліїн, В. С. Степанков, *Богдан Хмельницький. Соціально-політичний портрет*, Київ 1993; idem, *Богдан Хмельницький. Хроніка життя та діяльності*, Київ 1994; В. С. Степанков, *Богдан Хмельницький і проблеми державності України*, Український Історичний Журнал, 1991, nr 9, s. 115–126.

¹⁴¹ М. Грушевський, *Хмельницький і Хмельницина. Історичний ескіз*, Записки НТШ, 1898, т. XXIII–XXIV, s. 1–30; М. Кучинський, „Мій Київ, Я пан і воевода київський.” (*Журнал „Київська старина” про діяльність Богдана Хмельницького*), Київська старовина, 1995, nr 5, s. 14–27; Ф. П. Шевченко, *До 375-річчя від народження Б. Хмельницького*, Київ 1970, nr 10–12, s. 126–132.

¹⁴² М. Крикун, *З історії української козацької старшини другої половини століття. Полковник Остап Гоголь*, Записки НТШ, 1997, т. ССXXXIII, s. 398–441.

¹⁴³ М. С. Грушевський, *Очерк истории украинского народа*, Киев 1990; idem, *Люстрована і сторія України з додатками та доповненнями*, Донецьк 2004.

¹⁴⁴ М. Аркас, *Історія України-Русі. 3210 малюнками і портретами та 9 картами*, Київ 1909. (reprint, Київ 1990).

¹⁴⁵ І. П. Крип'якевич, *Історія України*, Львів 1990.

¹⁴⁶ Д. І. Дорошенко, *Нарис історії України*, т. II (від половини століття), Мюнхен 1966–Київ 1991.

¹⁴⁷ Н. Полонська-Василенко, *Історія України*, т. II: *Від середини XVII століття до 1923 року*, Київ 1993; N. Polonska-Vasylenko, *Geschichte der Ukraine*, München 1988.

¹⁴⁸ Ю. Мицик, В. С. Власов, *Історія України. З найдавніших часів до кінця XVIII ст.*, частина I, Київ 2001.

¹⁴⁹ М. С. Пасічнук, *Історія України. Державницькі процеси, розвиток культури та політичні перспективи*, Київ 2006.

¹⁵⁰ Д. І. Яворницький, *Історія Запорізьких Козаків*, т. II, Львів 1991.

¹⁵¹ W. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Wrocław 1979; W. Wielohorski, *Ziemia ukraińska Rzeczypospolitej. Zarys dziejów*, Londyn 1959; *Historia Europy Środkowo-wschodniej*, т. I–II, red. J. Kłob-

nickiego w najnowszych pracach badaczy rosyjskich, zresztą niezbyt szeroko podejmowany, omówiła T. Яаковлева¹⁵².

Najgorzej omówiony jest pierwszy etap kariery Wyhowskiego, czyli praca w strukturach administracji starościńskiej oraz kariera wojskowa do 1648 r. Ten okres życia hetmana w pracach jemu poświęconych zazwyczaj zamyka się w kilku zdaniach. Badacze wskazują na jego pracę w grodzie łuckim, gdzie miał pełnić funkcję pisarza grodzkiego i namiestnika starosty łuckiego. Ponadto widziano go w roli pisarza sądu ziemskiego, przewodniczącego sądu wojewódzkiego w Kijowie, pisarza przy komisarzu królewskim do spraw kozackich oraz w kancelarii hetmana wielkiego koronnego Mikołaja Potockiego. Informacje zaczerpnięte z zebranych publikacji różnią się od siebie, niekiedy zasadniczo, i przyczyniają się do budowania odmiennych koncepcji rozwoju kariery. Taki stan rzeczy wynika głównie z ubogiej bazy źródłowej, ale też z braku szerszych badań¹⁵³.

Zainteresowanie postacią Jana Wyhowskiego objawia się również w publikacjach wydawnictw źródłowych. Dzięki inicjatywie strony ukraińskiej ukazały się edycje źródłowe poświęcone okresowi hetmaństwa Wyhowskiego. Z ważniejszych należy wymienić materiały wydane przez В. Герасимчука¹⁵⁴, z nowszych wskażemy uniwersały hetmanów kozackich¹⁵⁵. Duże zasługi na polu publikowania zasobów archiwalnych położył również Мицик¹⁵⁶. Dodatkowo można wskazać na dokumenty wydane przez P.K. Świdzińskiego¹⁵⁷.

czowski, Lublin 2000; A.S. Kamiński, *Historia Rzeczypospolitej wielu narodów 1505–1795. Obywatele, ich państwa, społeczeństwo, kultura*, Lublin 2000; M. Sawicki, *Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich*, t. I, Warszawa 1992.

¹⁵² Т. Яаковлева, *Хмельниччина и Гетманщина...*, s. 85–94.

¹⁵³ D. Graczyk, *Młodość i początki kariery...*, s. 47–68.

¹⁵⁴ В. Герасимчук, *Матеріали до історії Козаччини XVII віку*, Львів 1994.

¹⁵⁵ *Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687)*, упорядкування І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко, Київ-Львів 2004.

¹⁵⁶ Ю. Мицик, *З дипломатичної документації Б. Хмельницького та І. Виговського*, Наукові Записки, 1999, т. XIV, Історія, s. 93–112; idem, *З неznаних листів Івана Виговського*, Козацька скарбниця. Гетьманські читання, випуск 4, Київ 2007, s. 63–72; idem, *Конотонська битва очима гетьмана Виговського*, Старожитності, 1994, nr 5–6 (64–65), s. 2–4; idem, *Україна XV–XVII століть у світлі тогочасної преси (За матеріалами „летючих листків“)*, Записки НТШ, 1997, т. ССXXXIII, s. 30–46; idem, *З українського дипломатарія другої половини XVII століття, додаток*, Записки НТШ, 1997, т. ССXXXIII, s. 368–373.

¹⁵⁷ P.K. Świdziński, *Materiały dla historyi Malej Rosyi. Obejmuje listy i uniwersały za Jana Kazimierza od 1650–1660*. (bez daty i miejsca wydania. Korzystałem z materiałów znajdujących się w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego).

Rocznica 350-lecia podpisania ugody hadziackiej spowodowała wśród badaczy wzrost zainteresowania postacią Wyhowskiego. W publikacjach, jakie powstały wskutek zorganizowania kilku konferencji naukowych, podjęto różne płaszczyzny aktywności hetmana. Studia te, razem z dziełami, które ukazały się w latach poprzedzających rocznicę „Hadziacza”, sprawiły, że okres hetmański w karierze Wyhowskiego jest dziś dobrze rozpoznany. Poszerzeniu uległa wiedza w zakresie problematyki politycznej, społecznej, religijnej i militarnej. Przy okazji doczekaliśmy się kilku artykułów podejmujących zagadnienia związane z pohetmańskim okresem w życiu Wyhowskiego. Mimo że liczba prac ukazujących w różnych ujęciach powstanie Chmielnickiego jest duża i powstają następne, to wciąż odczuwalny jest brak publikacji ilustrujących wkład bohatera w budowę autonomii kozackiej. Z lektury dzieł poświęconych powstaniu można wyciągnąć dwa wnioski. Z jednej strony podnosi się rolę Wyhowskiego w tworzeniu potęgi kozackiej, z drugiej zaś nie podejmuje się prób odpowiedzi na pytanie o realny wkład pisarza w politykę. Równie nierozpoznany jest pierwszy etap kariery Wyhowskiego, kiedy był on pracownikiem kancelarii grodzkich i działał w strukturach administracji starościńskiej. Nie trzeba dowodzić potrzeby prowadzenia takich badań. Pozwoliłyby one odpowiedzieć na pytania o wykształcenie, doświadczenia, zakres umiejętności Wyhowskiego, czyli czynniki, które złożyły się na błyskawiczną karierę w armii kozackiej¹⁵⁸.

COSSACK HETMAN JAN WYKHOWSKY IN THE POLISH AND FOREIGN HISTORIOGRAPHY. STATE OF RESEARCH

Summary

Within the significant number of studies about Cossacks only a small percentage covers the biographies of Cossack commanders. In the Polish historiography broadly addressed is only the figure of Bohdan Khmelnytsky. In recent years, by the occasion of the anniversary of the conclusion of the Union of Cossacks and the victory over the forces of Tsar Alexei Mikhailovich at Konotop, the figure of John Wykhowsky became more widely known. Until now, however, no full biography of the successor to B. Khmelnytsky was written. The researchers put special attention to only one part of his life, yet most interesting – hetman governance (1657–1659). Definitely less is known about the earlier stages of the Cossack hetman career. This is mainly due to the faint source database and the anonymous character of his previous positions. Thus, a significant need to conduct thorough studies, showing the real impact on the

¹⁵⁸ W części tę lukę wypełnia wspomniany już artykuł autora: *Młodość i początki kariery...*

life of J. Wykhowsky and his real influence on the domestic and foreign Cossack policy in the years 1648–1657, exists.

КАЗАЦКИЙ ГЕТМАН ЯН ВЫГОВСКИЙ В ПОЛЬСКОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ. СОСТОЯНИЕ ВОПРОСА

Резюме

В существенном количестве трудов посвященных казачеству, только небольшую часть составляют биографии казацких гетманов. В польской историографии более подробно исследовали только личность Богдана Хмельницкого. В последние годы, по поводу годовщин заключения Гадячского договора и победы казацкой армии над войсками царя Алексея Михайловича в Конотопской битве, стало известно о Яне Выговском. До сих пор преемник Б. Хмельницкого не дождался полной биографии, включающей в себя все этапы его жизни. Особое внимание исследователи уделяли самому краткому и, одновременно, самому интересному периоду жизни украинского героя – исполнению гетманской власти (1657–1659). Благодаря многим трудам, которые были напечатаны в Польше и в Украине после научных конференций, знание на тему Руины (о которой писали уже исследователи конца XIX начала XX вв.) расширились, прежде всего, в области социальной, военной и политической истории. Изучению подвергся также последний этап жизни Я. Выговского, с момента лишения его гетманской булавы, до смертной казни (1659–1664).

Заметно меньший интерес у исследователей вызывала более ранняя стадия карьеры казацкого гетмана. Отрывочными и противоречивыми является информация о деятельности Я. Выговского в период до начала восстания Хмельницкого. Это происходило, прежде всего, из-за небольшого количества источников. Вся активность будущего генерального писаря и казацкого гетмана, в том числе политическая, оставалась в большей степени анонимной. Интересно, что и следующий этап его карьеры, уже в отрядах повстанческой армии Б. Хмельницкого, не вызвал интереса историков. Существуют только общие суждения, которые указывают на весомый вклад генерального писаря в строении казацкой автономии. Следовательно, существует потребность провести подробное изучение реального влияния Я. Выговского на внутреннюю и внешнюю политику Гетманщины в 1648–1657 годах.